

Platform Duurzame en Solidaire Economie

Expert meeting Een Nieuwe New Deal - 16 oktober 2008

De sociaal-culturele aanpak van de radicale omslag

Voor de afgelopen decennia is het bewustzijn sterk gegroeid dat er anders zal moeten worden omgesprongen met het mondiale ecosysteem en dat er wereldwijde solidariteit nodig is om tot een leefbare wereld voor alle aardbewoners te komen. De ontwikkeling van de technologie (o.a. computers, satellieten, communicatie) heeft er niet alleen voor gezorgd dat de argumenten en bedenkingen, die al vroeger werden gebruikt en geuit betreffende het milieu, konden worden omgezet in neutrale objectieve metingen, maar ook dat een overvloed aan actuele beelden en bijbehorende informatie overal ter wereld beschikbaar kwam waarmee de ongelijkheid zichtbaar en concreet werd. Wat het leefmilieu aangaat hebben de beide ideologieën, die in de voorgaande eeuw de dienst uitmaakten, boter op hun hoofd: waar in de ene invloedssfeer meer gelijkheid was bij een lager welzijnsniveau was er in de andere invloedssfeer dan weer meer ongelijkheid bij een hoger gemiddeld welzijnsniveau. Het voorlopig overlevende kapitalisme is in elk geval geen voldoende brede maatschappijvisie om als het gemeenschappelijk gedragen toekomstbeeld te gaan fungeren waaraan nu dringend nood is.

De sociaal-culturele speerpunt van de Verklaring van Tilburg vraagt dus om invulling van de volgende vragen:

- 1) Welk maatschappijmodel moet worden naar voren geschoven?
- 2) Welke doelgroepen moeten worden aangesproken?
- 3) Via welke kanalen moet dat model worden verspreid?
- 4) Welk soort aanpak is nodig om de samenleving op de omslag voor te bereiden?

In deze volgorde worden de vragen normaal gesteld omdat men eerst de essentie wil kennen en van daaruit nagaan hoe het dan praktisch moet, maar de vragen zullen in omgekeerde volgorde worden beantwoord omdat op die manier vanuit de actuele context naar de nieuw te creëren toestand kan worden geredeneerd. Omdat het antwoord op de eerste vraag de nodige ruimte vergt wordt het in een aparte uitgebreide tekst behandeld. De formulering van de eerste vraag is de titel van die bijdrage.

Welk soort aanpak?

In onze westerse samenlevingen is door de aanwezigheid van en de toegang tot internet een onvoorstelbare hoeveelheid gegevens beschikbaar. Om die bergen gegevens tot informatie te maken moeten ze echter worden gegroepeerd, gesorteerd en gesystematiseerd. Om uit informatie kennis te halen doet men een beroep op basisinzichten die eerder zijn bijgebracht, maar die basisinzichten determineren natuurlijk ook welke gegevens men zoekt en verzamelt en op welke wijze ze in informatie worden omgezet. De gehanteerde basisconcepten en uitgangspunten bepalen dus de horizon, de details waarnaar gekeken wordt, en de wijze waarop ze worden geïnterpreteerd. Het is dit soort cirkel dat verklaart waarom er destijds zoveel weerstand was om de aarde te ruilen voor de zon als centrum van ons planetenstelsel.

In maatschappelijk opzicht bestaat het basisconcept in de westerse wereld in het kapitalisme. Die visie beperkt haar uitleg van de structuur en werking van het samenlevingsbestel door te redeneren met actoren / mensen die van elke sociale dimensie ontdaan zijn, en beschouwt de aardse biotoop als een systeem dat wel voldoende verschillende bronnen en regeneratiecapaciteit heeft om niet als basisbeperking in aanmerking te moeten worden genomen. Het toekomstperspectief van het kapitalisme is er dan ook een van voortdurende en volgehouden groei waarbij iedereen er beter van wordt door daar actief aan mee te doen. Dat perspectief spreekt in eerste instantie aan omdat het beantwoordt aan de fundamentele "ik"-ingesteldheid van elke mens die ter wereld komt; een ingesteldheid die naderhand in mindere of meerdere mate afgezwakt wordt door de socialisering die elk individu ondergaat.

Een omslag, binnen die voorlopig nog in stand gehouden continue groei-illusie, kan dus alleen maar neerkomen op het naar zich toe trekken van een zo groot mogelijk deel van de groei door andere, nieuwere en betere producten en diensten. Dat soort omslag moet actief worden bewerkstelligd want het merendeel van de mensen zijn niet actief op zoek naar allerlei nieuwigheden wanneer de bestaande goederen en diensten hen een comfortabel leven laten leiden. Het omslagmechanisme bij uitstek in die denkwereld is de reclame. Ook al zijn de reclamejongens meesters in het verzinnen van oneliners en andere korte krachtige boodschappen, die kernachtige oproepen staan niet geheel op zichzelf en verwijzen naar gelijkaardige producten (nog beter dan ...) of ervaringen (waan je in ..., voel je als ..., enz.) of refereren, dikwijls ondersteund door beelden, naar gemoedstoestanden die al dan niet terecht met de aangeprezen goederen of diensten in verband te brengen zijn. Er wordt dus een (beperkte) voorafgaande kennis verondersteld om de boodschap erg kort te kunnen houden; kan dat soort referentie echt niet dan zal doorgaans naar andere middelen en oplossingen worden uitgekeken. De doordeweekse omslag-opgave blijft echter altijd beperkt tot het uitbreiden of verleggen van de vertrouwde en vrij automatische aankoophandeling terwijl de basis voor het handelen nog altijd in de "ik"-ingesteldheid ligt. Dit soort omslag is dus arbitrair en vraagt niet om bewust redeneren om de oproep in handelen om te zetten.

Voor de radicale omslag, die op weg naar een waarlijk duurzame en solidaire economie nodig is, zal een oproep met het karakter van een "reclame"-campagne, die de burgers probeert te overtuigen of motiveren om wezenlijk anders te gaan handelen, zeker niet de gepaste formule zijn en wel om twee redenen:

1) in het kapitalistische model vormen duurzaamheid (ecologie, leefmilieu) en solidariteit geen vaste essentiële onderdelen; voor de doorsnee burger die zich meestal niet verdiept heeft in de details en de mogelijke uitlopers van het kapitalisme zijn het aspecten van het samenlevingsbestel die "naast" het streven naar vooruitgang staan en die zijn aangebracht door religies of recent opgekomen partijen. Jan Modaal kan zich bijgevolg geen voorstelling maken van een maatschappijmodel waarin duurzaamheid en solidariteit geïntegreerd zijn, laat staan dat hij op dat inzicht zou steunen om zichzelf tot ander gedrag en handelen te brengen.

2) er zijn geen "mainstream" voorbeelden of antecedenten waarnaar kan worden verwezen; refereren naar iets onbekends is zinloos en regelrecht contraproductief.

Ondanks het dringende karakter van de radicale omslag moet dus spijtig genoeg worden vastgesteld dat een korte krachtige motiveringscampagne met een stevig budget niet tot het gewenste resultaat zal of kan leiden. Er is geen andere uitweg dan een nieuw, een ander maatschappijmodel uitbrengen, verspreiden en laten doordringen, wat uiteraard de nodige tijd vergt. Slechts een herkenbaar, transparant en toegankelijk model loopt over het smalle pad dat tussen een juichverhaal en een doemverhaal doorgaat, kan vlot algemeen worden verspreid, en roept geen achterdocht of wantrouwen op na het debacle van het communisme en het kapseizen van het kapitalisme.

Welke kanalen gebruiken?

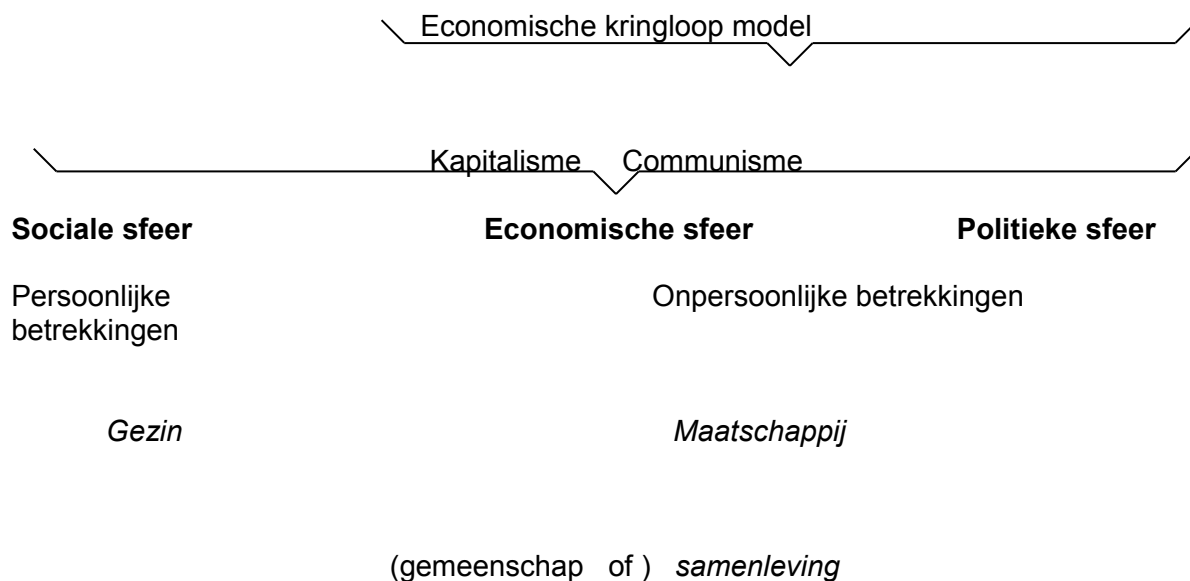
In de Verklaring van Tilburg is sprake van de "bevolking" voorbereiden op de radicale omslag. Ruimer kan de doelgroep niet worden omschreven en het is inderdaad zaak om zowel de nieuw aankomende als de actieve en de vergrijzende generaties erbij te betrekken, want de bevolking / de samenleving is niet alleen het deelspectrum uit het kapitalistisch prisma dat de omzet, het inkomen, en de belastingopbrengsten genereert.

In de sociaal-culturele speerpunt van de verklaring worden ook kanalen genoemd voor die voorbereiding: media, politiek en onderwijs. Als uitgegaan wordt van de redenering dat de huidige cluster van maatschappelijke concepten slechts moet worden bijgestuurd door accentaanpassing waarbij streven naar vooruitgang, duurzaamheid en solidariteit qua belangrijkheid op gelijke voet worden gesteld, dan kunnen die drie kanalen gelijktijdig worden ingeschakeld. Het eventuele gelijkwaardig verklaren van de drie maatschappelijke concepten brengt echter slechts een schijnoplossing want het leidt hooguit tot een steviger conglomeraat, wel aan elkaar geklonken maar helemaal niet versmolten tot één geheel. Het "doordruppelen" van de stijgende welvaart heeft na een paar eeuwen niet geleid tot een vermindering van de ongelijkheid, wel in tegendeel, en dat heeft niet geleid tot ook maar de geringste aanpassing van de kapitalistische economische theorie. Ook de harde ecologische gegevens, die de afgelopen dertig jaar het realiteitsgehalte van de economische theorie voortdurend in vraag hebben gesteld, hebben niet tot aanpassingen geleid. Het meest beschamende en verontrustende is wel dat de hele theorie gebouwd is rond volmaakte en vrije

markten terwijl de huidige realiteit gedomineerd wordt door internationale tot wereldwijde monopolies en oligopolies en overheidsinmenging op allerlei vlakken en niveaus.

De economische theorie (behoeften, vraag, aanbod, kringloop, ...), met als centrale gedachte de vrije markt heeft slechts een beperkte verklarende waarde voor de economische sfeer binnen het maatschappelijke bestel. De sociale sfeer en de politieke sfeer komen in het model nauwelijks aan bod en van het belang van het ecologische systeem wordt alleen het begrip schaarste meegenomen. Het kapitalisme, dat als ideologie grotendeels samenvalt met de in het westen verspreide economische theorie, wordt dus onterecht in het courante spraakgebruik een maatschappijmodel genoemd en mag dus in geen geval als dusdanig worden ingeschakeld.

Omdat er nog geen model verspreid is dat het volledige maatschappelijke bestel dekt, wordt dat bestel in de regel complex genoemd en als een vrijwel onontwarbaar kluwen ervaren. Daardoor worden de termen, die delen van dat bestel aanduiden, courant voor en door elkaar gebruikt wat natuurlijk niet bevorderlijk is voor het verwerven en doorgeven van inzicht in dat bestel. De samenhang tussen de verschillende termen wordt in schema 1 overzichtelijk weergegeven. De drie sferen, die op een geïntegreerde en bijgevolg onafscheidelijke manier het leven van elke (westerse) mens uitmaken, vormen de centrale begrippen in dit schema. In het verre verleden van de kleine autarkische samenlevingsgroepen (jagers / verzamelaars) waarbij alle leden nog persoonlijk met elkaar betrokken waren kon dat onderscheid niet worden gemaakt en verliep het leven als het ware volledig in de sociale sfeer. Door de opeenvolgende maatschappelijke ontwikkelingen (landbouw, handel, industrialisering, technologie, ...) heeft het leven een invulling gekregen bestaande uit zowel persoonlijke als onpersoonlijke betrekkingen. Binnen die onpersoonlijke betrekkingen is er dan verder nog een wezenlijke tweedeling: de betrekkingen hebben een zakelijk (economie) dan wel solidair

SCHEMA 1

(politiek) karakter. Elk menselijk handelen heeft zijn weerslag in die drie sferen en een model dat niet tegelijk over de drie sferen gaat kan niet de kwalificatie maatschappijmodel claimen.

Kapitalisme en communisme zijn uiteenlopende visies over hoe het economische gebeuren moet worden ingericht, en aangezien de activiteit in de politieke sfeer niet kan zonder een aantal economische transacties determineren zij ook (maar) gedeeltelijk die sfeer. Geen van beide ideologieën betreft de sociale sfeer in zijn visie.

De samenleving als geheel, zoals ze in het voorgaande schema inhoudelijk is voorgesteld, is ingebed in de biotoop aarde, die als begrensd systeem beperkingen inhoudt voor haar functioneren in de korte en de lange periode.

Het onbestemde conglomeraat van kapitalistische ideologie, gangbare economische theorie, politieke organisatie, sociale en ecologische bekommernis is in de bestaande literatuur niet in een allesomvattende schemaset terug te vinden. Dat verhindert eerst en vooral het systematisch en gestructureerd onderwijzen op een voldoende uniforme wijze van het vigerende maatschappijbestel maar maakt het bovendien extra moeilijk om klaar aan te geven wat men bedoelt met een voorgenomen en noodzakelijke koerswijziging wat betreft de inhoud of de accenten en prioriteiten. Er is dus in eerste instantie behoefte aan een goed geformuleerd concept van de samenleving waarin de drie geïntegreerde leefsferen van het menselijke bestaan en de biotoop aarde worden samengebracht. Dat nieuwe concept is geformuleerd kunnen worden door te focussen, niet op de wijze waarop binnen de verschillende sferen met de stromen van beschikbare middelen wordt omgegaan maar wel op die stromen zelf. Het concept vertrekt dus van een ander uitgangspunt dan het gebruikelijke kapitalistisch-economische betoog dat het, met zijn zelfgekozen beperking van de beschrijving van het mechanisme dat (slechts) geldt voor een deel van de economische activiteiten, voor zichzelf onmogelijk maakt om de totale realiteit te vatten. Het nieuwe stromenconcept heeft dat nadeel niet want het concentreert zich op de volledige beschrijving van alle stromen en beschouwt het invullen van het / de mechanisme(n) die de stromen sturen en bepalen als verdere detaillering. In plaats van een vooropgesteld werkingsmechanisme, waarvan men hoopt(e) dat het tot het gewenste maatschappelijke resultaat zou leiden, heeft dat nieuwe model wel een doelstelling: het leven en overleven van de ganse mensheid en haar aardse biotoop. Het nieuwe concept heeft het belangrijke voordeel van herkenbaar en toegankelijk te zijn door de beschrijving van zichtbare en/of meetbare stromen die in de werkelijkheid voorkomen; de kapitalistisch-economische theorie beweegt zich van meet af aan in een virtueel bestel dat wel een redelijke gelijkenis vertoont met de werkelijkheid maar daarin als dusdanig nooit voorkomt.

Verschillende doelgroepen

Het effectieve gedrag van mensen wordt het sterkst bepaald door wat in de jeugd bij opvoeding en opleiding meegekregen is, en de autoriteit van de opvoeder / opleider speelt daarbij een belangrijke rol. Een samenleving die haar opkomende generatie op een volwaardige manier wil voorbereiden op haar inschakeling moet een inzicht en overzicht (kunnen) aanreiken waarmee zowel het feitelijk bestaande bestel vlot verkend kan worden als de evident noodzakelijke aanpassingen en bijstellingen tijdig herkend kunnen worden. Het onderwijs is met zijn pedagogische aanpak het meest geëigende kanaal om gaandeweg, systematisch, en volledig dat inzicht bij te brengen. De verkenning van de samenleving moet op een zo objectief mogelijke manier gebeuren om te zorgen dat de waarneming van de werkelijkheid niet vertekend wordt door ernaar te kijken vanuit een vooropgestelde oplossingsmethode of aanpak. De twee dominante ideologieën van de afgelopen eeuw hebben de werkelijkheid bekeken vanuit de organisatie-methode die ze voorstaan, en de gangbare economische theorie gaat uit van een virtueel patroon om de realiteit te bestuderen en te verklaren. Het economische realiteit systeem (ERS) gaat niet uit van een methode om het bestel te organiseren en te laten functioneren maar van een gestructureerde inventarisatie van de werkelijkheid. Het doel, dat met die realiteit moet worden bereikt, kleurt of vertekent die waarneming niet en is niet verbonden met een vooropgesteld werkingsmechanisme maar laat dat volledig open. Het is in wezen een benadering zoals men die courant toepast voor het inrichten of bijsturen van een bedrijf.

Een nieuw aankomende generatie is uiteraard het minst belast door blootstelling aan ideologische mantras, die hooguit de opvattingen bij de bevolking kneden en bitter weinig inzicht bijbrengen. Het onderwijs speelt dus voor die generatie een primordiale rol, niet zozeer als voorbereiding op een noodzakelijke omslag want hun handelingspatroon is nog in wording, maar om hen van meet af naar een gedragspatroon te leiden dat verantwoord, evenwichtig en met toekomstperspectief is. Als de media in die situatie volgen met een regelmatige onbevooroordeelde rapportering over alle stromen, verschillende meningen over oplossingen aan bod laten komen, en de realiteit duiden in termen van het maatschappijmodel, dan vervullen zij voldoende hun informatietaak. Politici hebben dan de taak om voor de gegeven uitdagingen doortastende maar haalbare maatregelen aan te dragen en te verdedigen; zij kunnen daarbij steunen op basisinzichten die echt verondersteld mogen worden aanwezig te zijn en de gekozen vertegenwoordigers van het volk zijn dus electoraal minder afhankelijk van tijdelijke stemmingen en toevallige gebeurtenissen.

Voor de actieve generatie ligt de opgave wel een stuk moeilijker want daar zijn al gedragspatronen ingeslepen als resultaat van de voormalige opvoeding en opleiding vanuit een ideologisch gedetermineerd wereldbeeld, en beïnvloeding vanuit de maatschappelijke omgeving waaraan in die

fase het meest actief wordt deelgenomen. Het inleiden van de noodzakelijke omslag moet voor die generatie ook gebeuren via het verwerven van inzicht in een maatschappijmodel dat de realiteit volledig en onvertekend in kaart brengt. De actieve generatie is door de intussen opgedane ervaringen en inzichten natuurlijk deels in staat om door zelfstudie het maatschappijmodel te assimileren, maar een grote groep heeft toch nood aan de autoriteit van een leraar, een methodologie, en bijkomende toelichting om beschikbare kennis over de drempel van weten te tillen en tot onbetwistbaar principe van handelen te verheffen. Nieuwe of bestaande scholingsmogelijkheden voor volwassenen zullen dus moeten worden opgezet of geïntensiveerd. Het accent moet daarbij liggen op de verschillende doenbare manieren van aanpakken en de mogelijke uitwegen voor de prangende bedreigingen van de toekomst van de samenleving en haar biotoop. De media hebben voor die generatie dezelfde rapporterings-, forum- en duidingsopdracht te vervullen als voor de aankomende generatie maar door het relict van de vroegere opvattingen en inzichten is duiding voor deze groep van extra belang. Voor de politici ligt in de taak naar deze generatie toe het accent ook sterker op duiding van hun voorstellen, keuzes en maatregelen in termen van het algemeen verspreide maatschappijmodel.

Voor de vergrijzende generatie, die met het toenemen van de leeftijd gaandeweg minder impact heeft op het reilen en zeilen van de samenleving, gelden voor de verschillende beïnvloedingskanalen dezelfde bedenkingen als voor de actieve generatie. Op de inspanningen die een samenleving opbrengt voor de aankomende en de vergrijzende generaties hebben zijzelf minder greep dan de actieve generatie; voor hun levensomstandigheden is de bestaande maatschappelijke opvatting meer determinerend omdat ze er minder invloed op kunnen uitoefenen. De vergrijzende generatie heeft echter meer oog en aandacht voor de generaties die nog moeten komen en is dus meer bezig met het toekomstperspectief dat geboden wordt door het maatschappijconcept dat gehanteerd wordt en/of verspreiding krijgt. Door de geaccumuleerde ervaring is de vergrijzende generatie goed geplaatst om een oordeel uit te spreken over de kansen en/of haalbaarheid van een nieuw model. Die generatie moet dus ook doelbewust door de verschillende kanalen worden aangesproken om die adviesrol te kunnen vervullen.

André Bequé
Lommel, 29-08-08.